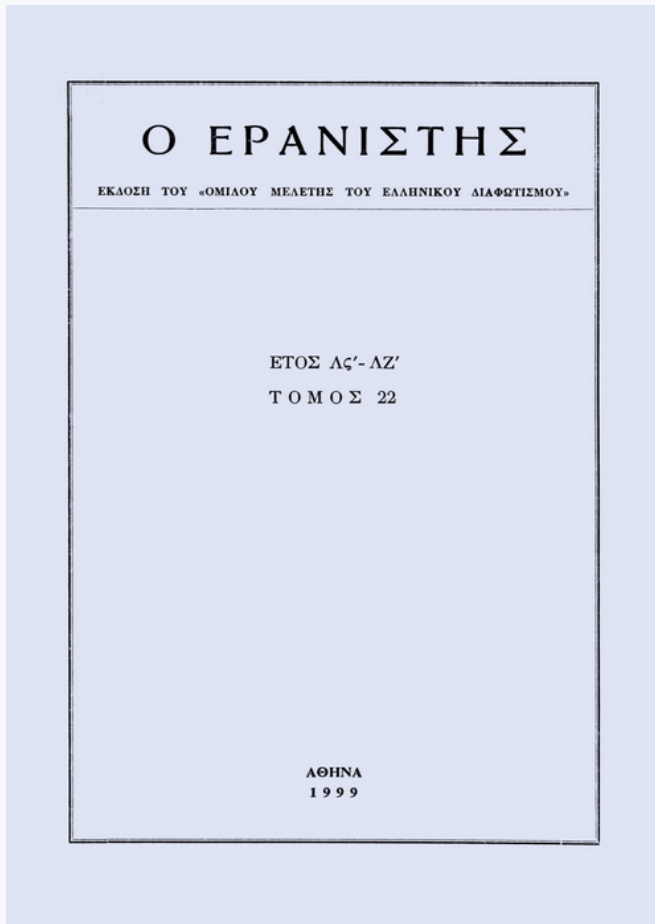

The Gleaner

Vol 22 (1999)

Για το βαρέλι του Ρήγα

Κ. Γ. Πιτσάκης

doi: [10.12681/er.194](https://doi.org/10.12681/er.194)

To cite this article:

Πιτσάκης Κ. Γ. (1999). Για το βαρέλι του Ρήγα. *The Gleaner*, 22, 272-275. <https://doi.org/10.12681/er.194>

Νικοδήμου: Nikodemos Hagiorites (πρβ. και στη βιβλιογραφία που περιέχεται στη σ. 744, ή σ. 685 της πρώτης έκδοσης, της *Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*: Nicodemus Hagioritis). Στο δελτίο του ἡ λέξη Hagiorites, κακὰ σημειωμένη κατὰ τὴν ἀντιγραφή ἢ ἀπλῶς, τὸ πιθανότερο, βιαστικὰ γραμμμένη καὶ δυσανάγνωστη, φαινόταν κάπως σὰν Hagarites. "Ὅταν ὕστερα ἀπὸ καιρὸ (;) ὁ Στεφανίδης χρησιμοποίησε τὶς σημειώσεις του κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῆς δεύτερης ἐκδοσης τῆς *Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας*, εἶχε πλέον λησμονήσει τὴν προέλευση τῆς περιεργῆς λέξης τοῦ δελτίου του, καί, σὲ μιὰ στιγμή ἀπροσεξίας πού δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ κάνει ἀμέσως τὴ σύνδεση μὲ τὴ λέξη «Ἀγιορείτης», πίστεψε ὅτι εἶχε κάπου βρεῖ καὶ σημειώσει στὸ παρελθόν, ἀπὸ ξενόγλωσσο κείμενο, τὸ ἐπώνυμο τοῦ Νικοδήμου. Δὲν εἶχε παρὰ νὰ τὸ («παναμεταγράψει») στὰ ἑλληνικά: Hagarites > Χαγκαρίτης. Ἡ παραδρομὴ πέρασε ἔκτοτε ἀπαρατήρητη.

K. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ

ΓΙΑ ΤΟ ΒΑΡΕΛΙ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

ΤΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΑΥΤΟ ἀναφέρεται σὲ δημοσίευμα τοῦ κ. Κώστα Σαρδελῆ στὸ *Ρόπτρο τοῦ Βόλου*, 8 (Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1994) 26-27: «Ὁ Θεὸς ὁπόταν θέλει ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει».

Ὁ κ. Κώστας Σαρδελῆς, παρουσιάζοντας τὸ θέμα του, γράφει: «αὐτὲς τὶς μέρες ψάχνοντας τὴν ἐφημερίδα *Αἰὼν* βρῆκα μιὰ παράδοση γιὰ τὸ Ρήγα τὸ Βελεστινῆ, πού ἴσως νὰ εἶναι ἄγνωστη ἢ ἐλάχιστα γνωστή, γι' αὐτὸ θεώρησα σκόπιμο νὰ τὴν ἀποθησαυρίσω. Μιὰ φορά, λέει ἡ παράδοση, πού ὁ Ρήγας κυρβόταν, γιατί τὸν δίωκαν, βρέθηκε στὴν ἀνάγκη νὰ ἐπισκεφθεῖ κάποιο φίλο του, πού ἦταν ἐκεῖ κοντά, καὶ σοφίστηκε νὰ μπεῖ σ' ἓνα βαρέλι καὶ νὰ τὸ κυλήσει ὡς τὸ φίλο του. Ἔτσι κι ἔκαμε, καὶ μάλιστα μὲ ἐπιτυχία». Ἡ ἐφημερίδα δίνει στὸ φ. τῆς 3.1.1875, σ. 3, τὸ τρίστιχο πού θεωρεῖ ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν παράδοση αὐτή:

Ὁ Θεός, ὁπόταν θέλη,
ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει
σ' ἓνα στρογγυλὸ βαρέλι·

καὶ στὸ φ. τῆς 9.1.1875, σ. 4, τὴν τετράστιχη παραλλαγή:

Ὁ Θεός ὁπόταν θέλη,
διὰ τ' ἀπειρά του τέλη,
ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει
σ' ἓνα στρογγυλὸ βαρέλι.

Καὶ συμπεραίνει ὁ κ. Σαρδελῆς:

«Βέβαια ὁ Ρήγας εἶναι μιὰ θρυλικὴ μορφή τοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ, ἀλλὰ

καὶ τοῦ ἐν ἐλευθερίᾳ (τοῦ ἀποδήμου) Γένους, καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἢ φήμη του ἀπὸ τὴν παράδοση αὐτή. Τὸ τετράστιχο ὅμως (προσωπικὰ θὰ προτιμοῦσα τὸ τρίστιχο) εἶναι εὐφρέστατο καὶ λέει πάρα πολλὰ καὶ γιὰ τὸ Ρήγα καὶ γιὰ τὴ βαθύτατη πίστη καὶ ἀφοσίωση τοῦ λαοῦ μας στὴν ὑπέρτατη ἀξία ποῦ εἶναι ἡ ἐλευθερία. "Ἐνα ἐρώτημα ποῦ θέλω νὰ θέσω εἶναι: πότε πλάστηκε ἡ παράδοση αὐτή (καὶ φυσικὰ τὸ τετράστιχο); Πρόχειρα διατυπώνω τὴ γνώμη ὅτι εἶναι μετεπαναστατικὴ. Καὶ ἐμπνευσμένη, ἴσως, ἀπὸ τὴ συναίσθηση, ποῦ σίγουρα εἶχε ὁ λαός μας τότε, ὅτι προδόθηκε καὶ ἀπὸ μέσα καὶ ἀπ' ἔξω —προπαντὸς ὅμως ἀπὸ μέσα. "Ἐτσι ὁ θρυλικὸς Ρήγας, γιὰ τὸ λαό, ὑπάρχει πάντα, καὶ ὁ Θεὸς ὁπότεν θέλει τὸν στέλλει, ἂν χρειαστεῖ, νὰ τὸν ξαναελευθερώσει.»

Τὸ σημείωμα αὐτὸ δὲν προτίθεται, φυσικὰ, νὰ προσθέσει ὅτιδήποτε νέο στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα: δὲν ἀποσκοπεῖ παρὰ νὰ καταγράψει πράγματα γνωστὰ γιὰ νὰ προσθάσει τυχὸν ἐπανάληψη ἢ διαϊώνιση, ὅπως συχνὰ συμβαίνει, μιᾶς παρανόησης.

Διότι βέβαια εἶναι γνωστὸ καὶ τὸ περιστατικόν, καὶ ἡ ἐποχὴ στὴν ὁποία ἀνάγεται, καὶ τὸ τετράστιχο ἢ τρίστιχο, καὶ ὁ φερόμενος ὡς στιχουργὸς —καὶ εἶναι πράγματα ποῦ μνημονεύονται σὲ ὅλα τὰ βασικὰ δημοσιεύματα γιὰ τὸν Ρήγα. Ὁ Ρήγας, γράφει ὁ Ἀναστάσιος Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι*, τ. Β', Ἀθήνα 1870, σ. 128, ὡς διοικητικὸς λειτουργὸς («ἐπαρχος»;) στὴν Κραϊόβα, «εἶχεν ἀφήσει τοιαύτας ἀγαθὰς ἀναμνήσεις, ὥστε καὶ ἄχρι τῆς σήμερον σώζεται παρὰ τῷ λαῷ —κατὰ τὸν κόμητα Κάρολον Ρωσσέτην, πρώην ἀντιπρόεδρον τῆς Γερουσίας τῶν Ἑνωμένων Ἑγεμονιῶν— τὸ ἐξῆς τρίστιχον:

Ὁ Θεός, ὅταν τὸ θέλη,
ἔνα σὰν τὸν Ρήγα στέλλει
μ' ἕνα τεχνητὸ βαρέλι.

Ἐχει δὲ τὸ παροιμιῶδες τοῦτο τρίστιχον τὴν ἐξῆς καταγωγὴν καὶ ἔννοιαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ χειμὼν ἦτο τόσοσιν δριμύς, ὥστε ἡ συσσώρευσις πολλῆς χιόνος διέκοψε πᾶσαν συγκοινωνίαν. Ἐν τῇ ἀμυχανίᾳ τῶν πάντων περὶ τοῦ πρακτεῦς πρὸς ἀνάκτησιν τῆς συγκοινωνίας, ὁ ἐπαρχος Ρήγας διέταξε νὰ κατασκευάσωσιν εἰδὸς τι παμμεγέθους καὶ στερεᾶς κάδης (βαρέλι): διέταξεν ἐπίσης νὰ σύρωσιν αὐτὴν ἐν ταῖς ὁδοῖς ρωμαλαῖοι βούβαλοι καὶ βόες, καὶ οὕτω συρομένης τῆς κάδης ἐπιέζετο ἢ παρεμερίζετο ἡ χιὼν καὶ ἀποκαθίστατο ἡ συγκοινωνία.» Εἶναι ἡ ἐκδοχὴ ποῦ φαίνεται ὅτι συμμερίζεταν ὁ Λέανδρος Βρανούσης, *Ρήγας* [= Βασικὴ Βιβλιοθήκη 10], Ἀθήνα 1953, σ. 22: «Ἀφησε, λένε, καλὰς ἀναμνήσεις ὁ Ρήγας ὡς ἐπαρχος τῆς Κραϊόβας. Διατηρήθηκε ἰδίως στὴ μνήμη τῶν μεταγενεστέρων μία θαυμαστὴ γιὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐπινόηση, μὲ τὴν ὁποία ἐπέτυχε τὸν ἐκχιονισμό τῶν ὁδικῶν ἀρτηριῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς συγκοινωνίας, ποῦ διακόπτεται συχνὰ στὰ μέρη ἐκεῖνα τὸ χειμῶνα ἀπ' τὰ πολλὰ τὰ χιόνια» (στὴ σημ. 3, αὐτόθι, σ. 22-23, παρατίθεται καὶ τὸ κείμενο τῆς μαρτυρίας τοῦ Γούδα).

Μιὰ πιὸ «πεζῆ» ἐκδοχὴ προτιμᾷ ὁ Κ. Θ. Δημαράς, *Ἱστορία τῆς Νεο-*

ελληνικῆς Λογοτεχνίας, Ἀθήνα 1985, σ. 167: «Τύπος πληθωρικός [ὁ Ρήγας], ὅπως τὸν γνωρίζουμε ἀπὸ τὶς προσωπογραφίες του, δυναμικός, ξεχειλάει ἀπὸ ζωὴ, δοσμένος σ' ὅ,τι μπορεῖ αὐτὴ νὰ προσφέρει [...]. Ἄλλη φορὰ κυλάει ἕνα βαρέλι μέσα στὰ χιόνια γιὰ νὰ τὸ φέρει ὡς τὸν Κάλφογλου καὶ τὴν παρέα του· ὁ Κάλφογλου αὐτοσχεδιάζει κι αὐτός:

Ὁ Θεός, ὅποταν θέλῃ,
γιὰ τὰ ἄπειρά του τέλη,
ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει
μ' ἕνα τεχνικὸν βαρέλι.»

Ἡ μαρτυρία, καὶ ἡ ἀπόδοση στὸν Κάλφογλου, εἶναι ἀπὸ τὸν Γ. Π. Κρέμο: Ἐπιστολαὶ Γ. Π. Κρέμου καὶ Ἡθικὴ Στιχοποιία Α. Κ. [= Ἀλεξάνδρου Κάλφογλου] Βυζαντίου, ἐκδιδόμενα ὑπὸ Γ. Π. Κρέμου, Λιψία 1870, σ. xii. Καὶ ὁ Δημαράς καὶ ὁ Βρανούσης παραπέμπουν εἰς ἀλλήλους γιὰ τὴν ἄλλη, κατὰ περίπτωσιν, ἐκδοχὴ: «Γιὰ μιὰ πιὸ κλασικιστικὴ παράδοση σχετικὰ μὲ τὴν προέλευσιν τῶν στίχων βλ. Α. Βρανούσης...» (Δημαράς, ὁ.π., σ. 559). «Τὸ τρίστιχο αὐτὸ ἔχει κι ἄλλη, τετράστιχη παραλλαγὴ· βλ. [...] καὶ Κ. Θ. Δημαρὰ [...], ὅπου διαφορετικὴ ἐκδοχὴ γιὰ τὴν προέλευσιν αὐτῶν τῶν στίχων» (Βρανούσης, ὁ.π., σ. 23). Ὁ Βρανούσης πάντως στὴν εἰσαγωγὴν του γιὰ τὸν Κάλφογλου: *Οἱ Προδρομοὶ* [= Βασικὴ Βιβλιοθήκη 41], Ἀθήνα 1955, σ. 35, φαίνεται νὰ δυσπιστεῖ ἀρκετὰ στὶς εἰδήσεις γιὰ τὴν φιλίαν τοῦ Ρήγα μὲ τὸν Κάλφογλου: «Μεταγενέστερες πληροφορίες μᾶς τὸν παρουσιάζουν πολὺ γνώριμο καὶ φίλο τοῦ Ρήγα (Κρέμος, ὁ.π., σ. xii-xiii). Τὸ ἔργο του πάντως κάθε ἄλλο παρὰ ὁμοιόδεάτη τοῦ φιλελεύθερου Θεσσαλοῦ τὸν δείχνει». Τὶς ἐπιφυλάξεις τοῦ Βρανούσην συμμεριζοῦνται —ὑπερθεματίζει μάλιστα— ὁ τελευταῖος ἐκδότης τοῦ Κάλφογλου, ὁ ὁποῖος καὶ ἀποκρούει συγκεκριμένα τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Κρέμου γιὰ τὸ περιστατικὸν τοῦ βαρελιοῦ, καὶ ἐπομένως, ἔμμεσα, καὶ τὴν ἀπόδοση τῶν στίχων στὸν Κάλφογλου: «Τὰ ὑπὸ τοῦ Γ. Π. Κρέμου [...] ἀναφερόμενα περὶ τῶν σχέσεων Κάλφογλου καὶ Ρήγα εἶναι ἀσαφῆ καὶ ἀμάρτυρα, ὡς συνάγεται καὶ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ παρατιθεμένου τετραστίχου περὶ βοηθείας τοῦ Ρήγα» (Φ. Κ. Μπουμπουλίδης, *Φαναριωτικὰ Κείμενα. Β' Ἀλεξάνδρου Κάλφογλου, Ἡθικὴ Στιχοποιία*, Ἀθήνα 1967, σ. 5 σημ. 4).

Ὅπως κι ἂν ἔχει, πρόκειται γιὰ πράγματα πολὺ γνωστὰ καὶ ἀμέσως προσιτὰ σὲ ὅποιον χρησιμοποιεῖ ἀκόμη καὶ τὴ στοιχειώδη βιβλιογραφία γιὰ τὸν Ρήγα —καὶ τὰ ὅποια ἀνάγονται βέβαια στὴν «προεπαναστατικὴ» περίοδο τῆς ζωῆς του στὴ Βλαχία.¹ Καὶ φυσικὰ ἐλάχιστα μπορεῖ νὰ συσχετισθοῦν μὲ τὴ «βαθύτατη πίστη καὶ ἀφοσίωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στὴν ἐλευθερίαν» καὶ τὸν Θεὸ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ κ. Κώστας Σαρδελῆς ἀ-

1. Τὸ στιχοῦργημα στὴν τρίστιχη μορφήν του, ἀπὸ τὸν Γούδα, ἀλλὰ χωρὶς τὸν δυσνόητο τρίτον στίχον, στὴν ἐκθεσὴν *Τὸ ὄραμα τοῦ Ρήγα: ὁ Ρήγας στὶς παραδοσιμὰς ἡμερομηνίας*, ἀρ. 14: βλ. στὸν κατὰλογον τῆς ἐκθεσεως, Ἀθήνα 1998, σ. 17.

πλωῶς συνάντησε, καὶ ἔκανε γνωστή, μία ἀκόμη, δευτερογενή, μνεία τοῦ περιστατικοῦ (μεταγενέστερη τῶν εἰδήσεων τοῦ Γούδα καὶ τοῦ Κρέμου τοῦ ἔτους 1870), καὶ μία ἀκόμη παραλλαγμένη ἐκδοχὴ του —καὶ ἐκδοχὴ τῶν στίχων— στὴν ἐφημ. *Αἰὼν* τοῦ 1875.

K. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ

Η “ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ” ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΠΥΡΡΟΥ ΚΑΙ Η ΑΦΙΕΡΩΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΟΝ ΚΥΡΙΛΛΟ Ζ΄

ΠΕΡΙΓΡΑΦΟΝΤΑΣ Ο ΦΙΛΙΠΠΙΟΣ ΗΛΙΟΥ τὴ «Γεωγραφία Μεθοδικὴ ἀπάσης τῆς Οἰκουμένης» τοῦ Διονυσίου Πύρρου¹ ἀναφέρει, πλὴν τῶν ἄλλων, καὶ τὰ ἀκόλουθα: «Στὴν ἀρχικὴ τῆς μορφῆς ἢ Γεωγραφία τοῦ Δ. Πύρρου εἶχε σ. ι΄+328. Ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ ὅταν τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου ἐφθασαν ἀπὸ τῆ Βενετία στὴν Κωνσταντινούπολη, προστέθηκε ἓνα ὀκτασέλιδο (σ. 329-336), μὲ πρόσθετο κατάλογο συνδρομητῶν. [...] Τὸ ὀκτασέλιδο αὐτό, σὲ χαρτὶ διαφορετικῆς ποιότητος καὶ σχήματος, στοιχειοθετήθηκε καὶ τυπώθηκε, ὅπως δείχνουν τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα καὶ τὰ καλλωπίσματα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν, στὴν Πατριαρχικὴ Τυπογραφία τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἡ συμπληρωματικὴ αὐτὴ ἐκτύπωση πρέπει νὰ ἔγινε τὸ 1819 ὅπως συνάγεται ἀπὸ τοὺς τίτλους ὀρισμένων ἀπὸ τοὺς συνδρομητὲς τῆς Πόλης». Καὶ συνεχίζει: «Τὸ 1819, ἐπίσης, στοιχειοθετήθηκαν καὶ τυπώθηκαν στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν Πατριαρχικὴ Τυπογραφία, οἱ σελίδες γ΄-δ΄, μὲ τὴν ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Δ. Πύρρου στὸν Πατριάρχη Γρηγόριο [τὸν Ε΄]. Ἔχουμε, καὶ ἐδῶ, χαρτὶ διαφορετικῆς ποιότητος καὶ σχήματος, τυπογραφικὰ στοιχεῖα τῆς Πατριαρχικῆς Τυπογραφίας καί, ἐπιπλέον, τὸ γεγονός ὅτι ὁ Γρηγόριος Ε΄ ἀνέβηκε στὸν οἰκουμενικὸ θρόνον τὸν Μάρτιο 1819. Οἱ σελίδες γ΄-δ΄, ποὺ ξανατυπώθηκαν στὴν Πόλη, θὰ πρέπει νὰ ἀντικατάστησαν τὶς ἀντίστοιχες σελίδες τῆς ἀρχικῆς, βενετικῆς, ἐκτύπωσης οἱ ὁποῖες, τυπωμένες τὸ 1818 (καὶ γραμμένες, ἴσως, τὸ 1817), περιείχαν, ἐνδεχομένως, ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ στὸν προκατόχου τοῦ Γρηγορίου, τὸν Κύριλλο Ζ΄, ποὺ πατριάρχευε τὸν χρόνον ἐκεῖνο. Δὲν ἔχω μπορέσει νὰ ἐπισημάνω ἀντίτυπο τῆς ἀρχικῆς ἐκτύπωσης μὲ τὴν πρώτη μορφὴ τῶν σ. γ΄-δ΄. Ἐπισημάνθηκαν πάντως ἀντίτυπα ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ σ. γ΄-δ΄, τῆς πρώτης ἐκτύπωσης, ἔχουν ἀφαιρεθεῖ, χωρὶς νὰ ἀντικατασταθοῦν [...] καὶ ἄλλα ἀπὸ τὰ ὁποῖα λείπει τὸ τελευταῖο ὀκτασέλιδο (σ. 329-336) ποὺ τυπώθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη».

Στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ βρῖσκεται (ἀντίτυπο τῆς ἀρχικῆς ἐκτύπωσης μὲ τὴν πρώτη μορφὴ τῶν σ. γ΄-δ΄), τὸ ὁ-

1. Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τοῦ 19ου αἰῶνα, τόμος πρῶτος 1801-1818, Ἀθήναι 1997, σ. 536.